

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 18. května 2021 ve věci č. 71552/17 – *Valdís Fjölnisdóttir a ostatní proti Islandu*

Senát třetí sekce Soudu jednomyslně rozhodl, že odmítnutí uznat první a druhou stěžovatelku za matky třetího stěžovatele, jenž byl počat prostřednictvím umělého oplodnění s použitím dárcovských gamet a odnošen náhradní matkou ve Spojených státech amerických, není v rozporu s jejich právem na soukromý a rodinný život dle článku 8 Úmluvy.

I. Skutkové okolnosti

První a druhá stěžovatelka, občanky Islandu, jež svého času tvořily stejnopohlavní manželský pár, se rozhodly využít služeb náhradní matky ve Spojených státech amerických. S náhradní matkou uzavřely dohodu, že pro ně odnese dítě, třetího stěžovatele. Třetí stěžovatel byl počat prostřednictvím umělého oplodnění s použitím gamet od dárců (tj. není biologickým příbuzným ani náhradní matky, ani stěžovatelek) a narodil se ve Spojených státech amerických. V americkém rodném listu třetího stěžovatele byly za matky označeny stěžovatelky.

Stěžovatelé se následně přemístili ze Spojených států amerických na Island, kde požádali o udělení islandského občanství třetímu stěžovateli a o zapsání stěžovatelek jako matek třetího stěžovatele do matriky. Správní úřady jejich žádosti nevyhověly. Především poukázaly na to, že dle vnitrostátního práva je za matku dítěte považována vždy žena, která dítě porodí, protože nelze stěžovatelky považovat za matky nezletilého stěžovatele. V návaznosti na to správní úřady rozhodly, že jelikož se třetí stěžovatel narodil ve Spojených státech amerických tamější náhradní matce, nemohl při narození nabýt islandské státní občanství po rodičích dle zásady *ius sanguinis*.

Stěžovatelé se proti shora uvedeným správním rozhodnutím bránili soudní cestou. Soudy však jejich žalobu na určení rodičovství zamítly. V odůvodnění poukázaly na to, že islandské rodinné právo je vybudováno na zásadě, že za matku dítěte je považována žena, která jej porodila. Rovněž zdůraznily, že na Islandě je náhradní mateřství zakázáno a využití služeb náhradní matky je trestným činem. Pokud by soudy vyhověly podané žalobě a uznaly stěžovatelky za matky třetího stěžovatele, vytvořily by prostor pro obcházení zákazu náhradního mateřství a popřely by jednu ze základních zásad tamního rodinného práva.

Souběžně s tímto řízením probíhalo řízení o osvojení třetího stěžovatele stěžovatelkami. Toto řízení bylo nicméně zastaveno dříve, než soudy pravomocně rozhodly o žádosti o osvojení, neboť stěžovatelky se v jeho průběhu rozvedly. Vnitrostátní soudy ale vyslovily názor, že pokud by řízení nebylo zastaveno z důvodu rozvodu stěžovatelek, jejich žádosti o osvojení by pravděpodobně bylo vyhověno.

V mezidobí bylo třetímu stěžovateli na základě mimořádného rozhodnutí parlamentu uděleno islandské občanství. Třetí stěžovatel byl svěřen nejprve do společné pěstounské péče stěžovatelek, po jejich rozvodu do dočasné střídavé pěstounské péče stěžovatelek a nakonec do trvalé pěstounské péče první stěžovatelky a její nové partnerky s tím, že druhé stěžovatelce byl stanoven široký styk s nezletilým.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatelé namítali, že rozhodnutí vnitrostátních orgánů, že stěžovatelky nemohou být zapsány do matriky jako matky třetího stěžovatele, porušilo jejich právo na soukromý a rodinný život, neboť jim byla upřena možnost žít ve stabilním a právně uznaném rodinném svazku.

Soud se nejprve zabýval otázkou, zda mezi stěžovateli existoval rodinný život. Článek 8 Úmluvy nezaručuje právo na osvojení a nechrání pouhé přání založit si rodinu; naopak, pod jeho ochranu spadají toliko již existující rodinné vztahy nebo alespoň potenciální rodinné vztahy založené na základě biologických či sociálních vazeb mezi jednotlivci. Soud měl za to, že nejprve mezi stěžovatelkami a třetím stěžovatelem neexistoval rodinný život ve smyslu článku 8 Úmluvy, neboť nejsou biologickými příbuznými. Postupem času však mezi nimi rodinný život vznikl, neboť stěžovatelky pečovaly o třetího stěžovatele prakticky od jeho narození po dobu čtyř let, přičemž žalovaný stát existenci rodinného života mezi nimi uznal a posvětil ve formě svěření třetího stěžovatele do pěstounské péče stěžovatelek (*a contrario, Paradiso a Campanelli proti Itálii*, č. 25358/12, rozsudek velkého senátu ze dne 24. ledna 2017). Podle Soudu tedy věc spadá do rozsahu článku 8 Úmluvy a napadená rozhodnutí zasahují do práva stěžovatelů na soukromý a rodinný život (*Mennesson proti Francii*, č. 65192/11, rozsudek ze dne 26. června 2014, § 49).

V návaznosti na to Soud zkoumal, zda byl tento zásah v souladu se zákonem, legitimní a nezbytný v demokratické společnosti. Konstatoval soulad s vnitrostátním právem, dle něhož bylo možné uznat za matku dítěte pouze ženu, která jej porodila, a dle něhož bylo využití služeb náhradní matky zakázáno a považováno za trestný čin. Dále Soud rozhodl, že zásah sledoval legitimní cíl, jmenovitě ochranu práv a svobod jiných, neboť jeho účelem bylo omezit praktiky spojené s institutem náhradního mateřství a chránit ženy před nátlakem, aby se staly náhradními matkami.

K nezbytnosti zásahu v demokratické společnosti Soud úvodem připomněl, že členské státy požívají v této oblasti široký prostor pro uvážení. Zdůraznil také, že mohl posuzovat pouze přiměřenost rozhodnutí vydaných v rámci řízení o návrhu na zápis stěžovatelek jako matek třetího stěžovatele do matřice, jelikož řízení o návrhu na osvojení třetího stěžovatele bylo zastaveno dříve, než o něm soudy stihly pravomocně rozhodnout.

Soud dospěl k závěru, že odmítnutí zapsat stěžovatelky jako matky třetího stěžovatele bylo zásahem přiměřeným a nezbytným v demokratické společnosti. V praktické rovině byl zásah do práva stěžovatelů na soukromý a rodinný život minimální. Vnitrostátní orgány nejenže nezasahovaly do možnosti faktické realizace práva na rodinný život stěžovatelů, ale dokonce podnikly kroky směřující k tomu, aby třetí stěžovatel mohl vyrůstat v péči stěžovatelek. Žádost o osvojení třetího stěžovatele mohla být úspěšná, pokud by se stěžovatelky v průběhu řízení nerozvedly. Navíc i po rozvodu stát podnikl kroky k tomu, aby třetí stěžovatel vyrůstal v jejich péči, a to ať již v podobě jeho svěření do trvalé pěstounské péče první stěžovatelky nebo v podobě stanovení širokého styku s druhou stěžovatelkou. Třetímu stěžovateli bylo navíc mimořádnou cestou uděleno islandské občanství, což rovněž přispělo k odstranění faktických překážek realizace práva na rodinný život stěžovatelů. Nadto první i druhá stěžovatelka mohou zahájit řízení o osvojení třetího stěžovatele. S ohledem na absenci skutečných praktických překážek v realizaci práva na rodinný život, na široký prostor pro uvážení v této oblasti a na kroky, které stát podnikl za účelem právního uznání a zajištění faktických rodinných vazeb mezi stěžovateli, Soud učinil závěr, že dotčená rozhodnutí vnitrostátních orgánů nastolila spravedlivou rovnováhu mezi právem stěžovatelů na respektování soukromého a rodinného života na straně jedné a zájmem státu na efektivním vynucování zákazu náhradního mateřství na straně druhé. Konstatoval proto, že nedošlo k porušení práv stěžovatelů podle článku 8 Úmluvy.

III. Oddělené stanovisko

Soudce Lemmens ve svém souhlasném stanovisku podotkl, že je nutno rozlišovat mezi právem na rodinný a soukromý život. Zatímco posouzení zásahu do práva na rodinný život se u náhradního mateřství zaměřuje primárně na aspekt stability vztahu a možnost faktické realizace rodinného života mezi dítětem a zamýšlenými rodiči, posouzení zásahu do práva na soukromý život se zaměřuje spíše na právo dítěte na právní uznání rodinného vztahu se zamýšlenými rodiči a právní stabilizaci jeho poměrů. Ačkoli Soud doposud u náhradního mateřství omezil právo dítěte na právní uznání rodinných vazeb se zamýšlenými rodiči pouze na případy, kdy existuje biologické příbuzenství dítěte s alespoň jedním ze zamýšlených rodičů, neměl by předem vylučovat možnost, že toto právo bude uznáno i u dětí, které se

zamýšlenými rodiči nepojí žádné biologické pouto. Právní vakuum, v němž se takové dítě ocitne, lze totiž jen stěží ospravedlnit poukazem na jednání zamýšlených rodičů nebo morální hodnoty převažující ve společnosti, a to zejména v případě, kdy toto právní vakuum nelze z rozličných praktických důvodů vyplnit osvojením (jak ostatně projednávaná věc dokládá).